

odstupech - tři z nich na území celé republiky, čtvrtý jen v České republice. Použita byla metoda osobního dotazování podle výběrových kvót. Vzhledem ke specifické situaci v Praze zahrnuly první dva z těchto výzkumů zvlášť reprezentativní vzorek Pražanů. Celkem bylo dotázáno 2960 občanů. I tato zpráva zahrnuje do hodnocení posouzení okolností výzkumů a mimoto i některých srovnatelných výsledků předcházejících výzkumů ÚVVM (například názorů na manifestace a demonstrace v průběhu roku 1989).

Zatímco v roce 1968 byl zřetelný jednotný postoj oficiálních sdělovacích prostředků a československé veřejnosti, v roce 1989 se v počátečním období politických změn značně odlišoval. Problematický přísun informací poněkud ovlivnil názory mimopražské veřejnosti (zatímco zásah bezpečnosti 17.11. v Praze v bezprostředně následujícím výzkumu jednoznačně odsuzovalo 88 % občanů, z mimopražských to bylo "jen" 69 %).

Výzkumy reflektují postupný pokles zájmu o sledování západních sdělovacích prostředků způsobený vzestupem "domácí" informovanosti, názory na generální stávkou (předem ji akceptovaly 3/4 občanů), názory na prospěšné společenské změny, budoucí společenské zřízení, reprivatizaci, možnosti ovlivňovat činnost řídících orgánů různých úrovní, různé politické strany, odbory a občanská hnutí a na některé politické osobnosti (působivé jsou zejména údaje o růstu popularity Václava Havla). Mezi jednotlivými výzkumy je řada výsledků plně srovnatelná.

V obou obdobích měly výzkumy sloužit k orientaci v názorech obyvatelstva při rozhodování o důležitých politických akcích a jejich cílem bylo také informovat veřejnost o stavu veřejného mínění. Tyto záměry mohly být z objektivních důvodů splněny až v druhém případě. Největší cenu, a to jak pro sociology, tak i historiky, spatřuji v situační autenticitě získaných dat.

Jana Hendrichová

Susanne Oxenstierna: From Labour Shortage to Unemployment? The Soviet Labour Market in the 1980s.

Swedish Institute for Social Research, 12, Universitet Stockholms, 1990

Studie o zemích s centrálně plánovaným hospodářstvím představují dosti četnou skupinu prací západních vědeckých institucí. Jistou předností je jejich nezaujatý, zato věcný a kritický pohled na věc. Právě tyto vlastnosti má disertační práce švédské autorky Susanne Oxenstiernové *From Labour Shortage to Unemployment?* Autorka zde předkládá výsledky široce koncipovaného a dobře materiálně zabezpečeného výzkumu, zaměřeného na postavení trhu práce v Sovětském svazu v 80. letech. V práci je využit rozsáhlý materiál z různých zahraničních vědeckých středisek, včetně sovětských. V závěrečné fázi výzkumu byla, podle autorčina sdělení, navázána úzká spolupráce s AV SSSR.

Kniha (v celkovém rozsahu 311 stran, včetně grafů, tabulek a přehledu literatury) je velmi přehledně uspořádána do deseti kapitol se závěry a tabulkovou částí u každé kapi-

toly a celkovým shrnutím na konci knihy. Název knihy je natolik výmluvný - v češtině by nejlépe vyzněl "od přezaměstnanosti k nezaměstnanosti", že nepotřebuje bližší komentář. Tematicky je práce rozdělena do tří částí.

V první části se autorka zabývá specifickým problémem sovětského trhu práce (je ovšem zřejmé, že není jen sovětskou specifikou), s. uměle vyvolanou nabídkou pracovních míst a z toho plynoucího nedostatku pracovních sil. Porovnává sovětský a "západní" přístup k problematice pracovních sil a zejména se pokouší hodnotit sovětskou skutečnost měřítky současného evropského trhu práce. V centru pozornosti je známý vztah mezi produkcí, kapitálem a prací $Q = f(L, K)$. Z něho autorka usuzuje na potenciální možnosti zaměnitelnosti pracovní síly kapitálem a z toho plynoucí důsledky pro sovětské hospodářství. Diskutuje o významu směnnosti, výrobního a nevýrobního sektoru, staví proti sobě koncepci počtu pracovních míst a počtu aktivního ekonomického obyvatelstva apod. Připouští, že některé prvky jsou zřejmě nezbytné pro centrálně pláno-

né hospodářství sovětského typu, ale současně zpochybňuje jejich funkci v trhu práce. V podstatě odmítá tvrzení, že vznik nedostatku pracovních sil souvisí s populačním vývojem, ale označuje jej za důsledek dlouhotrvajících deformací sociálního a ekonomického vývoje.

Druhá část knihy obsahuje vlastní výsledky souhrnného výzkumu sovětského trhu práce z různých hledisek. Současně hodnotí mechanismus alokace pracovních sil, administrativní a plánovací prostředky k hledání vyváženého stavu. Na základě definice zaměstnanosti, a z toho odvozené míry nezaměstnanosti, vyhodnocuje konkrétní výsledky a provádí obvyklou analýzu z pohledu tržního hospodářství. Po krátkém, ale věcném pohledu do minulosti sovětského hospodářství, se velmi kriticky zabývá politikou v oblasti pracovních sil "brežněvovské" éry. Mimo jiné si všímá nerovnováhy v jednotlivých republikách a sociálního napětí, které zejména v jihovýchodních oblastech země dostává již velmi ostré rysy. Pozastavuje se nad těsným propojením mezi podnikovou (mikro) a vládní (makro) sférou, které v podmínkách svobodného trhu práce v podstatě neexistuje a vazba mezi oběma úrovněmi probíhá za zcela jiných podmínek. Přesto nebo snad právě proto, se pokouší autorka hodnotit, na základě konkrétních údajů, chování trhu práce. Podrobně se zabývá i dalšími aspekty, např. vývojem mezd, zaměstnaností ve vybraných oborech, zvláště zaměstnaností žen a mládeže, civilní a necivilní sférou, kvalifikací, vzděláváním apod. V detailních pohledech se zabývá i sovětskými reformami v oblasti trhu práce i některými dílčími pokusy, jakým byl např. v 60. letech známý "Ščokinský experiment".

Ve třetí části, jednoduše nazvané "Zaměstnanost a Gorbačovova reforma", analyzuje vývoj situace i názorů na trh práce od roku 1986. Bere v úvahu nové faktory, např. inflaci, technologickou nezaměstnanost a další. Podrobněji se všímá zatím nepatrné, ale rostoucí úlohy soukromého sektoru v sovětském hospodářství. Podrobně se zabývá regionální nezaměstnaností a též možnostmi mobility obyvatelstva. Za vážnou překážku považuje nedostatek informací o volných pracovních místech. Nedostatek hos-

podářských informací, bez ohledu na jinak spontánně uplatňovanou glasnost, je brzdou, která vážně ohrožuje akceschopnost sovětského hospodářství. Autorka dochází k závěru, že problém zaměstnanosti, resp. nezaměstnanosti nepatří z hlediska roku 1988 k prvořadým. Současně ovšem konstatuje, že se otevírají nové problémy, které mohou během přechodu na novou ekonomiku citelně komplikovat situaci. Má na mysli i u nás již pocítovaný problém s rekvalifikacemi (např. v souvislosti s rozpadem byrokratických struktur v sovětských podmínkách zvláště početných), nové postoje odborů, možnosti stávek, zhoršující se sociální problémy v některých částech země apod.

Autorčím záměrem bylo zkoumat problém zaměstnanosti, který stojí v popředí zájmů většiny evropských vlád. Bez předpojatosti chápe centralizovaný systém sovětského plánovaného hospodářství jako pokus o řízení trhu práce, který nepřipouštěl nezaměstnanost. Proto bylo prvořadým vládním úkolem zajištění plné zaměstnanosti a vytvoření úplné pracovní jistoty. Autorka hodnotí fungování alokačního plánovacího systému jako působení jistého trhu práce, jako působení mechanismu, jehož úkolem je dosáhnout rovnovážného stavu a hodnotí vlastnosti tohoto systému. Z tohoto hlediska je kniha sice kritickou, ale nezaujatou analýzou sovětské společnosti. Autorka se odvolává na úzkou spolupráci se sovětskými kolegy, což se projevilo i v hojnosti statistického materiálu a v řadě odkazů na sovětské autory, v nichž figurují např. A. Agabegjan, socioložka T.I. Zaslavskaja a další. Dostí místa věnuje i názorům maďarského ekonoma J. Kornaica.

Pro nás jsou zajímavé kapitoly 2 a 3, ve kterých jsou v kostce shrnuty různé teoretické přístupy v hodnocení zaměstnanosti a fungování trhu práce. Za povšimnutí stojí poslední část knihy věnovaná vývoji zaměstnanosti v Sovětském svazu po zahájení "perestrojky". I když si všímá čistě sovětských poměrů, není to pro nás rozhodně problematika odtažitá, uvědomíme-li si, že oba hospodářské systémy se po dlouhou dobu vyvíjely takřka paralelně. Přináší reálný pohled na přechod od nedostatku pracovních

sil k nezaměstnanosti, na přechod od silně omezeného trhu práce k trhu svobodnému.

Úzce vymezený pohled je dnes pro nás zdánlivě podružný, ale je třeba si uvědomit, že pro budoucnost je nutný. Bude třeba si všimnout hospodářských a sociálních podmínek našich sousedů na Východě, stejně jako na Západě. Nezkresleně a reálně, aby mohl posloužit pro praktickou hospodářskou činnost. Zatím byly údaje o sovětském hospo-

dářství "tabu" a stále zůstávají velkou neznámou. Chceme-li hospodářskou spolupráci (mezinárodní trh práce z toho nevymáje) nastolit na úrovni tržních vztahů, je třeba být o tomto trhu podrobně informován. Vedle vlastních analýz je výhodné využívat poměrně četných zahraničních studií. Uvedená práce je příkladem analýzy, splňující obsahové i metodické hledisko.

Václav Štědroňský

R.E. Pahl: Divisions of Labour

Basil Blackwell, Oxford, 1984, 362s.

Situace anglické akademické sociologie šedesátých a sedmdesátých let nebyla jednoduchá. Převažovala teorie nad zájmem o reálné sociální problémy, zejména ale neschopnost zachytit tradičními prostředky každodenní život. Ray Pahl, profesor sociologie na University of Kent, inspirovaný přístupy etnografů, se proto rozhodl pro všestranný hloubkový výzkum problému práce ve vybrané britské lokalitě. Volba padla na ostrov Sheppey. Několik let Pahl podrobně studoval všechny formy práce, které se vyskytovaly na ostrově, prováděl zúčastněná pozorování, věnoval se historické demografii, sledoval oficiální statistické prameny, shromažďoval výstřižky denního tisku, poznával postupně i dějiny ostrova.

Vzniklá kniha má několik rovin výkladu, které vlastně odrážejí všechny etapy a metody práce. Linie historická strukturuje celou první část knihy. Je odpovědí na Pahlův zásadní pochybnost, týkající se nejvhodnějšího kontextu zpracování celého tématu. Jeho základní premisa zní: práce musí být pochopena zároveň historicky a v kontextu. Procházela změnami v minulosti, mění se dnes a změny budou pokračovat i v budoucnosti. Přitom právě práce, provozovaná členy domácnosti, tvoří základ, kolem něhož je strukturována celá společnost. V různých obdobích a v různých kontextech nabývají pak na významu různé formy práce. Pahl to demonstruje na výkladu modelů práce mužů a žen v předindustriální Anglii. Řada kapitol, dokládajících intenzivní autorův zájem o historickou sociologii, je věnována deskripci změn, kterými procházely

jednotlivé formy práce v důsledku průmyslové revoluce a pokračující industrializace. Pahl dochází k závěru, že obecně platné představy o minulosti jsou nesmírně zjednodušené. Nedostatek faktů je provázen nadměrným sklonem k zobecňování. To se týká i dosavadního pojetí práce. Zapomíná se často na to, že i v minulosti existovaly velmi rozmanité druhy práce. Vedlejší zaměstnání, kombinace profesí podle sezóny, podle nabídky práce, podle regionů, podle potřeb rodiny, k tomu navíc velký význam domácí práce, to vše je možné najít i v předindustriální Anglii. Rodinná ekonomika té doby nebyla podle Pahlů koncentrována kolem jediného výdělečně činného člena - živitele, ale participovali na ní prakticky všichni členové domácnosti. Pokud jde o minulost zcela nedávnou, pak navzdory představám o bezprecedentnosti vývoje práce v 80. letech, je bezprecedentní v širším historickém pohledu naopak situace v 50. a 60. letech. Období ekonomického rozmachu, boom zaměstnanosti mužů, růst mezd, rozvoj sociálních služeb, to vše vytvořilo zpětně poněkud neadekvátní a zavádějící bázi pro hodnocení. Uvažovat o všech formách práce podle Pahlů znamená odlišit dvě věci, totiž respektovat, že při celkově spíše rostoucím objemu práce pro většinu domácností se zároveň mění struktura práce a objevují se nové prvky dělby práce. Výsledkem je nerovnovážné rozložení jednotlivých forem práce, v němž dochází k jisté polarizaci. Na jedné straně existují domácnosti vysoce exponované ve všech formách práce, na druhé straně pak domácnosti s minimem jakýchkoli pracovních aktivit. Neplatí předpoklad o vzájemné substituci formální a domácí práce. Důsledkem jsou i změny v